

Історія Криму. Коротка оповідь великого шляху

Про книгу

Від таврів, племінних союзів і перших античних міст до депортацій, репресій та зрештою окупації. Історикиня Гульнара Абдулаєва у своїй книжці змальовує тисячолітню історію Криму - від найдавніших часів і до сьогодні. Вона знайомить нас із кримськими татарами, караїмами й кримчаками, розповідає, ким були уруми та як припинило своє існування Кримське ханство.

Як Чорне озеро стало Чорним морем, якою мовою говорили корінні народи Криму та які стосунки були між козаками й кримськими татарами? Як росія завойовувала Крим і переписувала історію, вдавалася до терору, голоду, депортації...

Історикиня пише своєрідний життєпис Криму, розповідаючи, яким він був і як ми опинилися саме в цій точці нашої історії.

Гульнара Абдулаєва

ІСТОРІЯ КРИМУ

коротка оповідь
великого шляху

Гульнара Абдулаєва

ІСТОРІЯ КРИМУ

Коротка оповідь великого шляху

віхрла

Київ · 2024

УДК 94(477.75)

A13

Абдулаєва Гульнара

A13 Історія Криму. Коротка оповідь великого шляху / Гульнара Абдулаєва. — К. : Віхола, 2024. — 224 с. — (Серія «Наукпоп»).

ISBN 978-617-8178-26-0

Від таврів, племінних союзів і перших античних міст до депортацій, репресій та зрештою окупації. Історикиня Гульнара Абдулаєва у своїй книжці змальовує тисячолітню історію Криму — від найдавніших часів і до сьогодні. Вона знайомить нас із кримськими татарами, караїмами й кримчаками, розповідає, ким були уруми та як припинило своє існування Кримське ханство.

Як Чорне озеро стало Чорним морем, якою мовою говорили корінні народи Криму та які стосунки були між козаками й кримськими татарами? Як росія завойовувала Крим і переписувала історію, вдавалася до терору, голоду, депортації...

Історикиня пише своєрідний життєпис Криму, розповідаючи, яким він був і як ми опинилися саме в цій точці нашої історії.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Гульнара Абдулаєва, 2024

© Тетяна Омельченко, обкладинка, 2024

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

Відгуки про книгу

Саме історична складова і є надпотужним інструментарієм задля проговорення себе, задля самоідентифікації, тому я радію, коли виходять книжки про Крим, особливо якщо вони про його історію. Такі книжки дають змогу пізнати події минулого, а через них — сьогодення Криму, відкрити цікаві факти й нарешті позбутися нав'язаних стереотипів, якими не одне століття рясніла історія Криму завдяки експансивній політиці росії. Раджу прочитати нову книжку Гульнари Абдулаєвої та відкрити для себе дивовижний і яскравий Крим, насичений цікавими історіями.

Ахтем Сеїтаблаєв,

режисер, продюсер, актор, директор ДП «Кримський дім»,
військовослужбовець

Десять років — дуже довгий період. Виросло ціле покоління тих, хто ніколи не бував у Криму. Але з ними зросло й переконання: ми маємо більше знати про наразі окуповані території України. Міцно триматися за ці землі бодай у наших думках. Дізнаватися їхню справжню історію й розповідати її іншим. Магія Гульнари Абдулаєвої не лише у глибоких знаннях з історії Криму, а й у вмінні захопити нею читачів. Під обкладинкою ви знайдете факти із життя нашого дивовижного півострова. Це сучасний, очищений від ворожої пропаганди погляд на тисячолітню історію. Бажаю вам захопливої подорожі в Крим і впевненості в неминучості його повернення.

Світлана Тараторіна,

українська письменниця з Криму

Передмова

Крим — це невеликий за площею, але надзвичайно чарівний куточок на планеті. Його загальна площа становить менше за 27 тисяч км². Але Крим — це не тільки рівнини, гори, ліси та моря, це півострів з дивовижною тисячолітньою історією, сповненою захопливих історій і драматичних подій, тісно переплетених з історією України.

Насамперед історичну долю Криму багато в чому визначили унікальне географічне положення й природно-кліматичні умови, які спричинили безперервну боротьбу різних племінних союзів, народів, держав, що залишили в Криму багату культурну спадщину.

Протягом тисячоліть півострів, де проживали представники численних етнічних груп, був майданчиком для зустрічей цивілізацій, інтеграційних процесів і діалогу культур. У різні періоди історії територія всього півострова чи його частини нерідко змінювала державну приналежність. Тут виникли та припинили існування античні міста-держави, Пізньоскіфське та Боспорське царства, частково Хозарський каганат, князівство Феодоро, італійські торговельні факторії, Ординський улус, Кримське ханство. Тут закінчилася влада Російської імперії та СРСР. А з 1954 року офіційно Крим офіційно пов'язаний з Україною економічно, політично та культурно як невіддільна частина суверенної держави.

Історія Криму привертала увагу дослідників та мандрівників із давніх-давен. Про Крим, його минуле написано тисячі праць, але не завжди вони мають об'єктивний характер.

Представлена до уваги читача коротка історія Криму допоможе зрозуміти загальну канву історії півострова й побачити основні культурні та політичні процеси. Безумовно, можна сказати, що кожен розділ заслуговує на те, щоб по ньому була написана окрема книга, але зараз ми пропонуємо вам поринути в атмосферу минулих століть, ознайомитися з культурою аборигенів Криму — таврів, дізнатися про міграційні процеси народів і племінних союзів, про зародження

перших державних утворень на півострові, про античні міста й перші християнські храми. Детальніше довідатися про народи, які населяли Крим у різні часи, про їхню культуру, і як вона відбилася на формуванні того Криму, який ми бачимо тепер. Читач стане свідком бурхливого життя Криму в середньовіччя та Новий час. І зможе відповісти на запитання, яким довгі роки не знаходив відповіді. Познайомиться з корінними народами Криму — кримськими татарами, караїмами та кримчаками, дізнається, як вони сформувалися, як жили, що між ними спільного. Відкриє справжню історію урумів. Зазирне в таємничий світ незалежної держави — Кримського ханства, відчує його атмосферу. Окрему тему присвячено взаєминам Криму та України, культурним і духовним зв'язкам, військовим союзам і суперечностям, яким судилося змінити хід світової історії. У книжці є розповідь про те, як Кримське ханство припинило існування і чому кримські татари період з кінця XVIII століття та до 1917 року називали «Чорним століттям»; як Росія завойовувала Крим і переписувала його історію; про революційні події 1917 року, взаємини та співпрацю Криму (КНР) й України (УНР); про кривавий терор більшовиків і штучний голодомор 1921–1923 років. Як вплинули на населення Криму репресії 30-х років, окупація Криму в роки Другої світової війни і депортація кримських татар 1944 року. Як за період депортації та перші роки заслання кримськотатарського народу було втрачено 46,2 % загальної чисельності. Водночас для чого і чому радянський режим переселяв росіян до Криму і як намагалися стерти пам'ять про кримських татар на півострові. Чому 1954 рік став важливим для Криму і як півострів офіційно перейшов під юрисдикцію Києва. Читач дізнається про перші роки незалежності України в Криму та як починалося масове повернення кримських татар на історичну батьківщину. На завершення в книжці описано історію Майдану 2014 року в самому Криму, другої окупації, а також розказано про репресії проти незгодних з новим режимом і політичні переслідування, порушення прав людини в Криму.

Крим відкриє свій захопливий світ читачеві й проведе його історичним шляхом від античності до наших днів. На жаль, цей пласт історії залишається маловідомим, а часом збурює суперечки. Книжка пропонує читачу зробити власні висновки про те, що відбувалося на

півострові протягом століть, і по-іншому подивитися на події минулого.

Розділ I. Стародавня історія Криму

Археологічні розкопки й унікальні артефакти говорять нам про те, що Кримський півострів — одна з найдавніших колисок цивілізації. Первісні люди з'явилися на території Криму в період раннього палеоліту приблизно 250–300 тисяч років тому. Деякі дослідники кажуть про мільйон років. Їх приваблював клімат, береговий, степовий і гірський ландшафт, багатий тваринний і рослинний світ.

Одну з перших і добре досліджених стоянок первісної людини в Криму, розташовану в долині річки Зуї біля сучасного Сімферополя в печері Киїк-Коба, відкрив у 1923–1924 роках антрополог і археолог Г. А. Бонч-Осмоловський¹. Тут було поховання, а не просто останки первісної людини. У могилі виявили крем'яні знаряддя праці, що, можливо, належали померлому. В епоху неандертальців без рубила, списа чи скребка не проживеш. Те, що їх виявили поруч із померлим, свідчить, що неандертальці не позбавлені інтелекту й мали уявлення про обряди, вірування, можливо, про потойбічний світ, а головне — дбали про своїх померлих. І це підтверджує археологія.

У період раннього палеоліту мешканці Криму носили одяг, жили громадами, де встановилися майже шлюбні стосунки. Вони були добрими мисливцями, про що свідчать знайдені дерев'яні списи з кам'яними наконечниками та різні кістки вимерлих тварин у печерах. Судячи з ретельно відібраних кісток тварин, первісні люди здійснювали примітивні обряди, отже, у них уже формувалися вірування. Їх можна назвати першими будівельниками. Вхід до печер вони мурували примітивними кам'яними стінами з дверними прорізами. Можливо, це ознака осілості найдавніших мешканців Криму.

Були серед неандертальців і художники. Первісні малюнки, нанесені на скельну поверхню охрою або вирізані в породі, а також графічні

зображення в печерах неандертальців символізують момент народження сучасного мислення. І ми досі не знаємо, чи були це просто малюнки, чи можливість передати одне одному інформацію. Приміром, у печері Чокурча на околиці Сімферополя на відмитому від кіптяви склепінні археологи виявили видовбані у вапняку зображення сонця, мамонта і риби по пів метра кожне.

Таких петрогліфічних пам'яток у Криму виявлено кілька. Це Таш-Аїрський навіс, Алімова балка та скеля Буран-Кая в Бахчисарайському районі, деякі важкодоступні печери на Карабі-яйлі — гірському масиві у складі Головного пасма Кримських гір. Ще 30 років тому до цього списку можна було додати наскельні малюнки зі стародавнього святилища в печері МАН на горі Демерджі в Алуштинському районі, але тепер цей пам'ятник безповоротно втрачено.

Сьогодні точно не встановлено, скільки тисяч років цьому первісному мистецтву, можна лише припустити, що наскельні малюнки Криму — ровесники добре відомої серії малюнків із печери Ла-Рош-Котар у Франції, а їм 57 тисяч років.

Основне скупчення стоянок первісних людей у Криму виявлено в сучасних Білогірському, Бахчисарайському, Сімферопольському районах і вздовж Південного берега. Але тут важливо наголосити, що мова про стоянки первісної людини, які вдалося виявити.

До часу верхнього або пізнього палеоліту близько 40 тисяч років тому первісні громади, які раніше жили ізольовано одна від одної, об'єднуються в роди. Йде процес акультурації — взаємозбагачення культур, а на чолі роду постає жінка. Першим важливим нововведенням стає заборона на кровозмішання.

Поступово первісні люди залишають печери та природні кам'яні навіси, намагаються будувати своє перше житло (напівземлянки, курені), починається міграція і пошук зручніших для проживання місць.

Останні генетичні дослідження показали, що неандертальці багато в чому були схожі на сучасних людей. Можливо, 50 тисяч років тому сучасна людина мігрувала на землі неандертальців і стала жити поруч. Вони були схожі, і не тільки жили в тих самих місцях, вони спілкувалися та взаємодіяли. Крим не став винятком. Уже в епоху пізнього палеоліту та мезоліту на території Криму живуть

кроманьйонці. Одну з перших стоянок ранніх представників сучасної людини у Криму відкрито під скелястим навісом Буран-Кая в Білогірському районі.

У період мезоліту головним винаходом вважається лук, тоді полювання стає індивідуальним, що сприяло виникненню особистого господарства. Спочатку люди утримували дитинчат диких тварин для відгодівлі — так з'явилася домашня худоба. У цю ж епоху люди приручають собаку та остаточно виходять із печер, споруджуючи наземне житло. Змінюється духовне життя людини, що виявляється в похоронному обряді. Померлих ховають у скорченому положенні, а могили майже завжди орієнтовані на схід сонця.

Приблизно за 5000 років до н. е. починається епоха неоліту. Понад 150 неолітичних пам'яток буквально розкидано по всьому Криму. Це період, коли зароджується скотарство, примітивне землеробство, ремесла та обмін товарів між племенами. Удосконалюються вироби з каменю — ножі та сокири, особливо з кримського діориту. У хатинах та напівземлянках людей епохи неоліту з'являється перший глиняний посуд, для міцності обпалений на вогні багаття. Ставала багатшою матеріальна культура. Можливо, зароджуються нові вірування. Тотемізм², який виник, імовірно, ще в епоху палеоліту, набуває поширення.

Ускладнюються похоронні обряди та з'являються перші масові поховання. Померлих обсипали червоною охрою, а в могилу клали намисто з кісток тварин, які, вірогідно, служили амулетами. З'являються пам'ятники культу Сонця. Це були грубо обтесані брили каменів, поставлених вертикально, у вигляді комплексів або окремо. Їх називають *кримські менгіри*. Трапляються також пласкі кам'яні брили, поставлені у вигляді ящика. Їх заведено назвати *кримські дольмени*. Багато таких дольменів є в Байдарській долині. Науковці досі не можуть визначити сенс цих споруд. Нині у Криму їх налічують десятки. І це окрема тема вивчення давніх кам'яних пам'яток.

В епоху неоліту відбулася ще одна важлива подія, яка справила на давніх жителів Криму приголомшливий вплив. Стався справжній природний катаклізм. Величезне прісноводне озеро, на берегах якого вже було чимало осілих поселень, поступово перетворилося на сучасне Чорне море, затопивши 155 тисяч км² суші. Сьогодні теорія про

Чорноморський потоп добре відома, проте досі науковці не дійшли спільної думки, як саме це сталося.

Згідно з теорією, близько 10 тисяч років тому основна частина льодовиків почала танути, від чого рівень Світового океану підвищувався. Підвищувалась і температура. Океан ніс із собою землетруси та потопи. Приблизно 7500 років тому світові зміни торкнулися умовного Чорного озера, яке геологи називають найглибшим прісноводним озером в епоху неоліту.

Спочатку через Гібралтарську протоку утворився потужний високий морський водоспад: води Атлантики ринули в пересохле на той час Середземне море. А згодом вода із Середземного моря через Дарданелли стрімко прибула в Мармурове озеро, перетворюючи його на солоне море і затоплюючи берегову смугу. Ще через 250 років води Мармурового моря досягли сідловини Босфору, який перекривав вільний прохід у «чорноморське» озеро.

Катаклізм супроводжувався землетрусом і зливами. Бурхливий потік морської води впав у Чорне озеро. Важка солоня вода поринала на дно прісної водойми.

Потік розмивав дно, перетин протоки зростав, і водночас збільшувалася витрата води. Рівень Чорного — вже не озера, ще не моря — піднімався на десятки сантиметрів на день і кілька метрів на місяць. Однак Босфорський водоспад, як і Гібралтарський, існував близько року. Поступово Чорне озеро стало морем, його рівень зрівнявся із Середземним. У Босфорі встановилася система течій.

Коли величезні маси солоної середземноморської води кинулися в улоговину Чорного озера, загинула вся його прісноводна флора та фауна. Загибло так багато, що розкладання решток різних організмів у глибині моря, без кисню, створило той первісний запас сірководню, який існує й досі, заповнюючи товщу вод Чорного моря глибше за 150–200 м. Чорне море називають *Морем мертвих глибин*. І якщо в Чорному озері життя вирувало на глибині, то в Чорному морі нижче за верхню межу сірководню мешкають лише бактерії. «Великий чорноморський потоп», можливо, зіграв важливу роль в історії ойкумени — освоєної людством частини світу. Вже в VI тисячолітті до н. е. спостерігається потужна хвиля переселення неолітичних землеробських народів з Північного Причорномор'я до Східного. Вода

поступово затоплювала поселення, знищуючи людей, тварин і рослини. Стародавні жителі прибережної смуги бігли від потопу, несучи із собою нову культуру.

Нині підводна археологія вже зробила кілька сенсаційних відкриттів на дні Чорного моря. На глибині 14 м біля узбережжя мису Тарханкут кримські дайвери знайшли рештки поселень епохи неоліту з рівномірними вікнами, сходами-плитами й ціле поселення з будинками. На поверхню підняли старовинний глечик, жорна та інші унікальні артефакти «допотопного» періоду.

Неоліт — заключний період кам'яної доби, поступається місцем спочатку мідній, а потім бронзовій добі. Епоху ранньої залізної доби в Криму датують кінцем VIII–VII століття до н. е. Культура цієї епохи на півострові не була однорідною. На зміну каменю приходять метал. На зміну мешканцям неоліту приходять таври й кімерійці.

¹ Бонч-Осмоловський Гліб Анатолійович (1890–1943) — археолог та антрополог, доктор історичних наук; репресований.

² Тотемізм — віра у тварину або рослину, яку стародавні люди вважали предком роду, пов'язуючи з ним своє існування і добробут.

Розділ II. Перші племінні союзи Криму. Таври й кімерійці

Представники кизил-кобинської культури³, таври, — це, беззаперечно, аборигени Кримського півострова. Вся історія таврів пов'язана виключно з Кримом. Тут вона почалася, тут і закінчилася, не виходячи за його межі. За археологічними дослідженнями, таври відомі з IX століття до н. е.

Ареал проживання таврів — це територія від сучасної Євпаторії до Керченського півострова, включно з гірським, передгірним районами Криму та долинами південного й південно-східного узбережжя.

Таври, що проживали на цих територіях тисячоліттями, залишили глибокий слід в історії Криму. Можливо, їм належало поселення Ардава, або Місто семи богів. Цей центр торгівлі розташовувався на місці сучасної Феодосії. За даними археологів, тут знайдено кам'яні брили, які належать до таврської епохи.

Щодо етимології слова «таври», то, за твердженнями античних авторів, елліни чули, що жителі Гірського Криму називали себе таврами. Якщо пояснювати цей етнізм, спираючись на тюркські мови, як це роблять А. Меметов та І. А. Меметов, можливо, слово звучало, як «тав-ер-(лер)-и» — «люди, які жили в горах», «горяни».

Однак античні письмові згадки не дають загального уявлення про побут і культуру цього народу. Більшість джерел характеризує аборигенів Криму як розбійників і піратів, які вбивали чужинців, що ступали на їхню землю. Так давньогрецький поет Гомер, описуючи в «Одіссей» Балаклавську бухту та її околиці, першим згадав про її місцевих жителів — таврів, називаючи їх «лестригонами» — велетнями. Писав про таврів і Геродот: «в таврів існують також звичаї: вони приносять у жертву Діві мореплавців, і всіх еллінів, кого захоплять у відкритому морі... Живуть таври розбоем і війною».

Римський історик і географ Страбон, який жив на межі I століття до н. е. — I століття н. е., вважав таврів і скіфів розбійниками й варварами. На думку античних авторів, жертвами таврів переважно були елліни. Але це необ'єктивна інформація.

У VII столітті до н. е. елліни фактично почали військові дії проти таврів, завойовуючи південне узбережжя Криму. Вочевидь місцевим жителям не подобалося, що на їхню територію вторгаються, руйнують будинки й порушують спокій. Тому опис людських жертвоприношень і навіть канібалізм у таврів не варто розглядати буквально. До того ж проти людських жертвоприношень свідчать археологічні знахідки. На святилищах таврів збереглися уламки глиняного посуду й велика кількість кісток тварин. Саме їх таври приносили в жертву своїй богині.

Твердження про те, що таври жили виключно розб'єм, також викликає сумнів. У жодному городищі, жодному могильнику таврів не виявлено античних цінностей, які вони теоретично могли б привласнити.

Загалом таври вели мирний осілий спосіб життя, займалися скотарством і землеробством, тобто забезпечували себе всім необхідним. Розводили овець, кіз і корів. Вирощували пшеницю, горох, ячмінь.

Деякі історики умовно поділяють таврів на «ранніх», «середніх» і «пізніх». Це пов'язано з розвитком самого народу під час переходу з бронзової в залізну добу.

«Ранні» таври вже будували оборонні укріплення, переважно на гірських мисах, виготовляли зброю, предмети побуту й прикраси з бронзи, обробляли землю із застосуванням тягової сили свійських тварин, частіше одомашнених коней.

«Середні» таври поступово під тиском скіфів залишили степові райони півострова. Вони жили окремими громадами, займалися сільським господарством, освоювали й покращували традицію чаїрного⁴ садівництва. Уже до IV століття до н. е. відомі перші таврські виноробні. Отже, таври вирощували виноград. Це були місцеві сорти. Трапляються будинки стовпової конструкції, обплетені лозою та обмазані глиною, напівземлянки з аналогічною наземною частиною. У селищах з'являються гончарні печі, системи водовідвідних каналів.

«Пізні» таври до IV століття н. е. вже були вправними скотарями й землеробами, а в приморських селищах — рибалками.

Через загрозу перед зовнішньою небезпекою вони зводили нові неприступні укріплення на скелях — без розчину з точно підігнаних величезних блоків місцевого каменю. Наприклад, городище Керменчик⁵ таври заклали близько 400 року до н. е. У IV столітті до н. е. до цих місць дійшли скіфи. Ми не знаємо, чи чинили таври опір, але добре відомо, що коли скіфи звели свою столицю поруч, таври далі жили у своєму городищі. Невдовзі Керменчик злився з новим містом, а в подальшому тут постали квартали Неаполя Скіфського⁶.

Античні автори нічого не пишуть про воєнні зіткнення між таврами і скіфами того часу. Можна припустити, що таври зі скіфами добре лагодили. А це неминуче вело до асиміляції. Тож у VI–IV століттях до н. е. на кордоні степів і передгір'їв відбувалася активна тавро-скіфська акультурація. Отже, ці дві етнічні групи знайшли точки дотику і вирішили, що союз між ними дасть більше користі, ніж шкоди. Адже таври були автохтонами і краще за інших знали особливості кримської землі. А скіфи — недавні переселенці, що випередили таврів у розвитку державності, — становили силу і могли захистити аборигенів від іншої зовнішньої небезпеки.

Попри те що таври бачили в еллінах противника, процеси взаємин з ними теж були незворотними. У II столітті до н. е. таври жили не тільки у скіфських містах, але і в еллінських. Про це красномовно говорять залишки кизил-кобінської кераміки, житла і поховання на території античних грецьких поселень у Криму. Можливо, це були окремі групи, роди, племена.

За твердженням деяких дослідників, таври зійшли з історичної арени в X столітті. Насправді вони не зникли безслідно. Сьогодні таври — аборигени Криму — незаслужено забуті. Однак їхня рання історія залишається для нас загадкою, і науковці поки відкривають дивовижні факти про народ, який народився, дорослішав і формувався на Кримському півострові.

Як показали недавні археологічні дослідження, таври мали спільне коріння з кімерійцями — племенами, які перейшли до кочового способу життя. Але між собою вони ніколи не змішувалися. На відміну від таврів, які жили тільки в Криму, кімерійці, а згодом скіфи й сармати, належали до перших історичних народів Східної Європи. Саме з письмових згадок про них починається історія стародавнього населення Північного Причорномор'я.

Кімерійці відомі з IX – першої половини VII століть до н. е. За археологічними даними, вони були не єдиним плем'ям, а великою групою споріднених племен, умовно розділених на скотарів і хліборобів. До VII століття до н. е. кімерійці займали велику степову територію між Доном і Дністром, включно з Фракією², Північним Причорномор'ям, степовою частиною Криму й Тамані. У Криму збереглися такі топоніми, як Кімерія, Кімерійські стіни, Боспор Кімерійський (нині Керч), великий торгово-ремісничий центр Кімерік, що розташовувався на західних схилах гори Опук, південне узбережжя Керченського півострова, Кімерійські переправи й ін.

Поховання й інші пам'ятки на місці колишнього Кімерика, в Інкермані, в околицях Сімферополя, Севастополя в Джанкойському районі, а також на місці стоянок біля сучасного Коктебеля дають нам деякі уривчасті уявлення про духовний світ, типи господарської діяльності й мистецтво цього народу. У XII–X століттях до н. е. в могилах кімерійців з'являються золоті предмети. Це можна пояснити тим, що основне заняття кімерійців, землеробство, змінилося на кочове — скотарство, що супроводжувалося переходом від великої родини до малої та формуванням приватної власності на стада.

Друга причина соціальних змін епохи — зміцнення зв'язків народу із цивілізаціями Східного Середземномор'я. Кімерійці навчились у них мистецтва виготовлення сталевих предметів побуту, насамперед зброї. Саме з цього часу найбагатшими стають могили воїнів.

Уже в I тисячолітті до н. е. кімерійці освоїли залізо та одні з перших використовували в бою з азійськими державами тактику кінних стрільців. Саме вони, а не скіфи, принесли в Азію і в Давню Елладу новий тип озброєння — бойові луки та стріли, а також новий вид кінської упряжі. Кімерійці могли стріляти на ходу та метати списи із

залізними наконечниками. Для ближнього бою використовували мечі й кинджали з бронзи або заліза.

Цей народ добре знали в Азії й на Заході. Збереглося зображення кімерійців на етрусській вазі. На ній ми бачимо вершників у шкіряних куртках, штанах, чоботях і гостроверхих шапках. Зображення підтверджує, що кімерійські воїни майстерно орудували луком на повному ході. А ще добре видно, що їх супроводжували собаки.

На чолі спільноти, безперечно, стояла військова аристократія. Але єдиної держави ще не було. Проте ці природжені вершники, озброєні кращою на ті часи військовою технікою, могли успішно боротися з арміями таких держав стародавнього світу, як Ассирія⁸, Урарту⁹, Лідія¹⁰. Відомо, що наприкінці своєї історії кімерійці двічі вторгалися в Малу Азію і деякий час навіть володарювали над великою частиною її території.

Деякі дослідники стверджують, що в першій половині VII століття до н. е. частина кімерійців покинула територію Північного Причорномор'я через посуху. Якщо припустити, що вони справді пішли з Північного Причорномор'я, покинувши степ, то решта кімерійців, можливо, ті самі воїни, які роками підкорювали Малу Азію, та їхні нащадки, так і залишилися жити в Степовому й Передгірному Криму. Згодом кімерійці інтегрувалися в скіфське суспільство.

³ Археологічна культура бронзової доби (IX–VI століття до н. е.).

⁴ Чаїр (*кримськотатар.* «гірський сад») — тип традиційного лісового саду в гірському і передгірному господарстві в Криму.

⁵ Керменчик — південно-східна частина сучасного Сімферополя.

⁶ Неаполь Скіфський — це умовна назва, а як назвали місто самі скіфи, невідомо.

⁷ Фракія — історична область на частині нинішнього Балканського півострова, від північного узбережжя Егейського моря і Пропонтиди до Дунаю.

⁸ Ассирія — стародавня держава в Північному Межиріччі, що займала території сучасних Іраку й Сирії.

⁹ Урарту — стародавня держава в Південно-Західній Азії, на території Вірменського нагір'я (сучасні Вірменія, Східна Туреччина, Північно-Західний Іран і Нахічеванська АР Азербайджану).

¹⁰ Лідія — країна в західній частині Малої Азії в давнину, територія сучасної Туреччини.

Розділ III. Скіфи. Скіфське царство, золоті скіфи

Скіфи — один з найвідоміших племінних союзів і одночасно один з найзагадковіших.

Найбільшу увагу скіфам приділив давньогрецький історик Геродот. У книзі «Мельпомена», яка увійшла в загальну працю «Історія», автор детально описує територію розселення скіфів, їхні звичаї, побут, військові успіхи та легенди.

На відміну від таврів і кімерійців, прабатьківщиною скіфів був Алтай — колиска тюркських народів. Звідти вони пройшли довгий шлях, залишаючи за собою ланцюжок курганів. Це були грандіозні на ті часи поховання скіфських вождів і представників знаті. Кургани займають величезну територію степу, лісостепу й пустелі Східної Європи та Середньої Азії — від Алтайських гір до нижньої течії Дунаю. Цією територією, що не мала чітких меж, століттями володіли скіфи — племінні союзи споріднених між собою народів, представники давнього тюркського світу. Поступово перші роди стали об'єднуватися в племена. Кожне плем'я займало свою територію, розміром з невелику сучасну країну. Зазвичай супротивниками скіфів були інші степові племена, а іноді народи на землях по сусідству зі степами від Китаю до Європи. Скіфи славилися витривалістю і войовничістю. З раннього дитинства вони привчалися до степового кочового життя, щоб витримувати його мінливість і випробування.

Найвищого розквіту скіфи досягли в VII столітті до н. е., коли з'явилося державне утворення Велика Скіфія із центром у Північному Причорномор'ї й Криму. Саме тут розгортаються найцікавіші події у скіфській історії.

Згідно з Геродотом, скіфи поділялися на кілька великих племен. Панівними були умовно «золоті», або «царські», скіфи — вони

займали Крим і Північне Причорномор'я. Автор пише, що це були найдоблесніші й найчисленніші племена. Лівобережжя Дніпра ділили скіфи-кочівники й скіфи-землероби. На Правобережжі Дніпра мешкали елліно-скіфи. Всі вони вели осілий спосіб життя, займалися землеробством і торгівлею. Їхня економіка розвивалася, давала стабільний дохід. На чолі племінного союзу стояв вождь. Його влада обмежувалася радою знаті та народними зборами.

Стародавні автори характеризували скіфів як сміливих, відважних і безстрашних воїнів, що не знали поразок. Як приклад — воєнна кампанія близько 512 року до н. е. перського царя Дарія до Скіфії. Дарій, який завоював Індію, Сирію, Єгипет і ще багато азійських країн, програв скіфам. І після цього скіфи здійснювали успішні походи в Передню Азію. Їхні контакти зі східними цивілізаціями й античними світом, безумовно, збагатили культуру колишніх кочівників.

Відтоді Скіфське царство не тільки ввійшло в тісне спілкування з усім культурним світом епохи, а й заявило про себе в політичній історії як потужна сила.

На межі V–IV століть до н. е. скіфи активізувалися на південно-західних кордонах своєї країни. В історії відомо ім'я скіфського царя Атея, який, імовірно, об'єднав Скіфію під своєю владою. Сучасні дослідники вважають, що за правління Атея Скіфія досягла свого апогею, ставши потужною централізованою державою. Багатство скіфської аристократії ні до, ні після нього не сягало таких розмірів, як тоді. У державі існувала соціальна ієрархія і чітко організований апарат управління на всіх рівнях влади. Скіфи мали власне розвинене виробництво, бурхливу торгівлю, карбували царську монету з іменем Атея. І головне — їхній лідер провадив успішні воєнні дії у Фракії, погрожуючи місту-державі Візантії, і на рівних поводився з творцем Македонської держави Філіпом, батьком легендарного Александра Македонського.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ